

Dialog *weet* ≈ raad

Zit achter mijn
inzet voor de
gemeenschap
de behoefte om
gezien te worden?

Colofon

Eerste uitgave Socratisch Gilde Castricum 2026

Sanne de Wit, Douwe Schmidt en Frits Puhl.

Dank aan de vele deelnemers van de dialogen.

Dank aan de Gemeente Castricum en de Vrijeschool voor het beschikbaar stellen van ruimte voor dialogen.

Dank aan het Socratisch Gilde Amsterdam, Dennis Wasch, Humberto Schwab en Miquel Harbers voor betrokkenheid, advies en training.

Dialog weet raad © 2026 door Socratisch Gilde Castricum is gelicentieerd onder CC BY-NC-SA 4.0.

Ga naar <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/> om een kopie van deze licentie te bekijken.

www.dialogweetraad.nl

Welkom bij Dialoog weet raad

Sinds 2025 organiseert het Socratisch Gilde van Castricum bijeenkomsten in de raadszaal van Castricum. Onder de naam 'Dialoog weet raad' voerden zij dialogen over wat een goed leven is. Hiermee leggen we de basis voor een innovatieve democratie waarin *bewoners zelf bepalen wat hun bepaalt*.

Dialoog weet raad is filosofie in de praktijk. We bevragen de meest vastgeroeste ideeën en vooronderstellingen. Dat doen we om tot nieuw denken en nieuwe ideeën te komen. We denken samen na over wat het leven mooi en waardevol maakt. We gaan voorbij de waan van de dag. We denken samen voorbij wij-zij tegenstellingen. We denken met nieuwsgierigheid. Wat moeten we behouden, wat mag anders?

Deze resultaten dienen als inspiratie voor het bestuur van Castricum. De politieke partijen werken hard aan betere dorpskernen. Maar op basis van welke filosofie? Kunnen we nog wel de vraag stellen in wat voor een gemeente we eigenlijk willen wonen? Wat gebeurt er als bewoners zelf het voortouw nemen om daarover in dialoog te gaan, in plaats van af te wachten wat de coalitie bepaalt?

Dialoog weet raad is innovatieve democratie. Dat is een filosofie en een methode. We gebruiken het voor maatschappelijke vraagstukken waar vernieuwing van denken en doen wenselijk is. Met de methode analyseren we het narratief, de verhalen, waarin we leven. We onderzoeken hoe en waarom we deze verhalen internaliseren. We onderzoeken ook waarom we het leven in deze verhalen blijven voortzetten,

zelfs als dat een goed menselijk bestaan blokkeert.

Innovatieve democratie creëert bewustwording van overtuigingen over onszelf, onze cultuur en leert ons echt te luisteren. Hierdoor kunnen we fundamenteel anders denken over onszelf en uitdagingen waar we voor staan.

In deze publicatie geven we de raad de wijsheid die bewoners vonden in intensieve, geconcentreerde dialogen. We onderzochten samen grote vragen over weerstand, respect, oordelen, schuld, schaamte, verantwoordelijkheid, compromissen, eigenbelang en groepsbelang. Stuk voor stuk belangrijke thema's voor een hechte gemeenschap.

De gebundelde dialogen bevatten wijsheid. Zij vormen een uitnodiging aan de vers verkozen raadsleden. Crisissen stapelen zich op. De kloof tussen burger en politiek groeit. Het steeds weer herhalen van het bestaande denken biedt daarbij geen oplossingen. De problemen die we hebben kunnen niet met hetzelfde denken worden opgelost dat ze veroorzaakt heeft. We moeten ons denken zelf onderzoeken. Zeker als volksvertegenwoordiger is het essentieel het eigen denken te begrijpen en te onderzoeken. Dat voorkomt dat we medeverantwoordelijk worden voor de volgende crises.

Wij hebben daar een start mee gemaakt. Door dialogen te voeren, door ons denken te onderzoeken en door deze publicatie te maken. We gaan hier graag mee door en hopen daarbij de raad aan onze zijde te vinden.

Elk mens heeft wijsheid.

Elk mens kan filosoferen.

De mens bepaalt zelf wat hen bepaalt.

Wat is een Socratic Design Dialog?

Dialogoog weet raad

De moderatoren van het Socratisch Gilde Castri-cum voeren dialogen volgens de aannames en spelregels van Socratic Design.

Socratisch Design is een ontwerpende methode ontwikkeld door natuurkundige en filosoof Humberto Schwab op basis van het denken van onder andere David Bohm, John Dewey en Baruch Spinoza. Schwab stelt het onderzoeken van de eigen cultuur en het denken centraal. De methode gaat er van uit dat ons denken niet alleen cognitief is. Ons denken is ook belichaamd. We denken met ons hele lichaam en niet alleen met ons hoofd.

In de dialoog is het doel is niet zozeer het vinden van antwoorden. Het gaat meer om het samen onderzoeken. Het gaat om het creëren van nieuwe manieren van denken en zijn. De methode wordt gebruikt voor persoonlijke transformatie, maar ook voor het ontwikkelen van nieuwe democratische praktijken. Daarbij worden culturele verhalen opnieuw geschreven. Het is een vorm van collectief filosoferen waarbij de wijsheid van de groep centraal staat. De wijsheid van experts of abstracte theorieën zijn minder belangrijk.

De kern is dat echte verandering begint bij het herkennen en loslaten van de gedachtenpatronen waar we in vastzitten. Die patronen kunnen zowel persoonlijk als cultureel zijn. We creëren samen nieuwe definities en verhalen. Daarmee openen we ruimte voor andere manieren van leven en samenleven.

Het belang van het lichaam

In onze cultuur denken we dat denken in ons hoofd plaatsvindt. Dat is een heel cognitieve benadering. Maar denken vindt ook plaats in je buik en je hart. Dat was de overtuiging van Spinoza. Als je hoofd, hart en buik in overeenstemming brengt, gebeurt er iets wat Spinoza conatus noemt. Dat is het stromen van energie waarbij je hele lichaam als instrument kan denken en voelen. Voelen en denken zijn voor Spinoza hetzelfde. Daar zit geen onderscheid tussen.

Daarom zitten we zonder tafel tussen ons in, dicht bij elkaar. We kunnen elkaar voelen. We bereiken samen meer dan wanneer alleen de hoofden aanwezig zijn. Zoals veel gebeurt in vergaderingen. Mensen die zeggen "dit voelt niet lekker" worden daar meestal niet serieus genomen. Het gaat dan vaak om cijfers en bewijzen. Maar wij willen juist dat denken onderzoeken waarbij het voelen meer plek heeft.

De Socratisch Design Dialoog

De Socratisch Design Dialoog onderscheidt zich door strikte methode die gebaseerd is op een duidelijke filosofie. Aan de basis ligt de overtuiging dat we drie fundamentele problemen moeten overwinnen in ons denken. Problemen die zo diepgeworteld zijn dat we ze meestal niet eens herkennen.

Het eerste probleem is: we denken dat we denken, maar eigenlijk herhalen we vooral verslavende gedachten. De oorzaak daarvan zit in ons neurologisch systeem. Dat is zo opgebouwd dat het herhalen van gedachten dopamine vrijgeeft. Evolutionair was dit belangrijk voor overleven. Een hertje dat een tijger ziet moet direct reageren, niet nadenken. Die directe reactie op gevaar geeft de grootste dopamine-afgifte. Maar in ons dagelijks leven betekent dit dat we vastzitten in gedachtenpatronen. Het zijn patronen die we eindeloos herhalen. Mensen die beginnen met "zoals ik altijd zeg", illustreren dit perfect. In debatten zie je het ook: mensen herhalen stellig hun eigen gedachten. Dat doen ze omdat dat een beloning geeft, maar er gebeurt niets nieuws. Discussiëren is eigenlijk voor talentlozen. Je herhaalt alleen wat je al wist. Hoe hoger opgeleid, hoe erger dit vaak is, omdat je geleerd hebt je kennis te reproduceren.

Het tweede probleem is: we zeggen dat we luisteren, maar eigenlijk luisteren we helemaal niet. We horen wel, maar we hebben niet echt gehoord wat er gezegd is. De meeste mensen wachten tot de ander klaar is met praten. Zodat zij eindelijk kunnen zeggen wat ze al de hele tijd wilden zeggen. Als je mensen vraagt te herhalen wat net gezegd is, blijkt dat vaak heel confronterend. De meeste mensen kunnen het niet.

Het derde probleem is: we denken dat we in de werkelijkheid leven. We leven niet in de werkelijkheid, maar in de verhalen die we elkaar vertellen over de werkelijkheid. Mensen zijn narratieve wezens. Narratief verwijst naar het idee dat mensen verhalen gebruiken om betekenis te geven aan hun ervaringen. In de verhalen geven mensen betekenis aan de wereld om hen heen.

We zijn zulke goede narratieve wezens dat we die verhalen echt gaan zien als werkelijkheid. Het verhaal van "een Nederlander is direct" of "we moeten vechten tegen het water" zijn zo sterk dat ze ons gedrag bepalen. Grenzen tussen landen zijn niet meer dan verhalen, maar mensen sterven ervoor. Die verhalen kunnen waardevol zijn. Een waardevol verhaal is "waterbeheer is verstandig in Nederland". Maar verhalen kunnen ons ook gevangen houden.

De methode als gezamenlijke wandeling

De Socratische dialoog volgens deze methode kan je zien als een gezamenlijke boswandeling. We gaan samen een vraag onderzoeken de vooronderstellingen, aannames, implicaties en definities. Maar het belangrijkste is: we blijven bij elkaar. Dit is geen discussie waar één tegen één staat. Als iemand zegt "volgens mij is 1 het geval" en een ander zegt "volgens mij is min 1 het geval", dan onderzoeken we eerst met z'n allen 1, en daarna met z'n allen min 1.

Er is geen productiedrang. We hoeven geen antwoord te vinden. Het samen komen, in elkaars nabijheid verkeren en samen naar een vraag kijken is al waardevol. We gebruiken geen moeilijke taal. Dat hoeft ook niet, want alle kennis die nodig is zit in de deelnemers. We hebben geen externe bronnen nodig. Als je een interessant boek hebt gelezen, zit die wijsheid nu in jou en kan je die meegeven alsof het van jezelf is. Wijsheid is van ons allemaal.

We gaan langzaam. Dat is soms wennen, maar juist als er niks lijkt te gebeuren, gebeurt meestal het meest. Dan zijn mensen echt aan het nadenken over wat ze nou eigenlijk vinden, en krijgen ze tijd om gedachten te vormen.

De spelregels

Vanaf het moment dat de dialoog begint spreek je niet, tenzij je de beurt krijgt. Als je de beurt krijgt, moet je eerst je voorganger zo letterlijk mogelijk herhalen. Daarom praten we kort en duidelijk zodat we herhaalbaar zijn. Soms krijg je de beurt om een overzicht te geven van wat er de afgelopen tijd gezegd is. Zodat we als groep begrijpen hoe we op dit punt gekomen zijn. En zodat we begrijpen langs welk bronnetje en open plek we gelopen zijn.

Je kan de beurt vragen door je hand op te steken. Het kan gebeuren dat je hem niet krijgt. Dan moet je iets doen wat heel moeilijk is en vaak pijn doet: jouw belangrijke, bijzondere gedachten loslaten en vergeten. De wandeling gaat door. We willen niet dat iemand uiteindelijk zegt "wat ik aan het begin had willen zeggen..." Dan heeft diegene de hele tijd niet opgelet maar alleen onthouden wat hij wilde zeggen. Dat hoor je nog wel eens in vergaderingen.

Als je echt aan het luisteren bent, kun je niet nadenken.

De moderator raakt de bal zelf niet aan, zoals een scheidsrechter. Die zorgt dat de groep bij elkaar blijft en iedereen aan de beurt komt. Er zijn geen dome gedachten alles wat je nooit hebt durven zeggen kan nu wel.

In hoeverre moet ik mensen res- pecteren, ook als ze respectloos met mij omgaan?

Samenvatting

In deze dialoog werd de vraag onderzocht in hoeverre je mensen moet respecteren, ook als zij respectloos met jou omgaan. Via het onderzoeken van vooronderstellingen kwam de groep tot het inzicht dat respect een gelaagd en schaalbaar begrip is. Dat begrip wordt zowel door het individu als door de gemeenschap bepaald. Er werd een belangrijk onderscheid gemaakt tussen de emotionele, persoonlijke reactie op respectloosheid en de handhaving van gemeenschappelijke normen. Het bewust loslaten van de emotionele reactie kan helend zijn. Maar dat ontslaat niemand van de verantwoordelijkheid om normoverschrijdend gedrag te benoemen. De eigen opvoeding en levenservaringen kleuren mede wat als respectvol of respectloos wordt ervaren. De context, één-op-één of in het openbaar, beïnvloedt hoe respect wordt beleefd en uitgedragen.

Dialoog

Vooronderstelling: Je gaat om met mensen

De dialoog begon met de meest basale vooronderstelling: gaan mensen met elkaar om? Het antwoord leek vanzelfsprekend. Mensen zijn sociale wezens. Zij zoeken elkaars nabijheid en hebben op duizenden manieren contact. Dat kan zijn van een vluchtig moment bij de kassa tot het langdurige samenleven in een gezin. Voor vrijwel iedereen is dit een juiste vooronderstelling, afgezien van misschien een uitzonderlijke kluizenaar.

De manier waarop iemand zichzelf als mens ziet, is mede afhankelijk van hoe andere mensen op diegene reageren. Zelfs in het geval van een kluizenaar geldt, dat het feit dat er geen mensen zijn, een bewuste keuze is ten opzichte van die mensen. Het private, het ontbreken van contact, is ook een vorm van omgang. Hoe je ook als mens begint: er was altijd een moeder, een eerste ander.

Vervolgens werd opgemerkt dat in de omgang met mensen sprake kan zijn van hiërarchie. Dat kan zijn in leeftijd, status, functie, de relatie ouder-kind of bestuurder-burger. Die hiërarchie heeft invloed op de wijze waarop men met elkaar omgaat.

De vooronderstelling werd als juist aangemerkt: mensen gaan met elkaar om; dat is inherent aan het mens-zijn.

Vooronderstelling: Er is een schaal van respect

Bij de tweede vooronderstelling werd het voorbeeld ingebracht van kinderen die op school een weerbaarheidstraining volgen. Daarin leren zij “nee” te zeggen op het juiste volume en met de juiste intensiteit, afgestemd op de situatie. Als het heel bedreigend is, moet de grens duidelijk worden aangegeven; als iemand vraagt of je nog een kopje thee wilt, volstaat een rustig

onderdeel bent van een gemeenschap waarin bepaalde omgangsvormen gelden.

Er werden zo twee sporen zichtbaar: het persoonlijke spoor (hoe laat ik respectloosheid mij niet uit balans brengen?) en het gemeenschappelijke spoor (welke normen hanteren we met elkaar, en wat doen we als die worden overschreden?).

De vooronderstelling werd onderschreven. Er zijn situaties waarin iemand respectloos met je omgaat, en dat heeft te maken met het overschrijden van normen die we met elkaar hebben gesteld. Die normen zijn impliciet of expliciet gesteld.

Vooronderstelling: Ik bepaal wat respect en respectloos is

De laatste vooronderstelling die werd onderzocht, raakte aan het hart van de kwestie. Wie bepaalt eigenlijk wat respectvol en respectloos is?

Er werd een mooie samenvatting gegeven van het pad tot dan toe: alle vooronderstellingen waren als juist bevonden. Er waren verschillende lagen onderzocht. De lagen waren de invloed van machtsuitoefening, het onderscheid tussen emotionele reactie en normhandhaving, en de complexiteit van door elkaar lopende waardesystemen.

Vervolgens werd de rol van de eigen opvoeding en persoonlijke geschiedenis benadrukt. De beschadigingen die iemand in de jeugd heeft opgedaan, bepalen mede hoe gevoelig diegene is voor bepaald gedrag. Het ego speelt een rol in wat als respectvol of respectloos wordt ervaren. Het ego speelt ook een rol in de reactie daarop.

Een voorbeeld van autorijden in het buitenland maakte dit concreet. De eerste keer dat iemand in een ander land reed waar iedereen claxonneerde, voelde dat vanuit Nederlandse ogen als respectloos. Wat doen jullie hier? Maar ter plekke bleek het simpelweg een manier om te laten weten dat je eraan komt. Hetzelfde gedrag, maar in de ene cultuur respectloos en in de andere volstrekt normaal. Dit illustreerde hoe diep cultureel bepaald ons gevoel voor respect is. Eén persoon kan hetzelfde gedrag als respectloos ervaren terwijl een ander er niets van voelt. Als iemand je respectloos wil behandelen maar jij ervaart het niet zo? Ontneem je in die situatie de respectloze dan de macht?

Dit alles leidde tot de stelling dat de vooronderstelling feitelijk waar is. Ieder mens bepaalt voor zichzelf wat als respectloos wordt ervaren. Maar ook werd gesteld dat dit niet is wat we zouden moeten willen. In een tijd waarin gedeelde normatieve kaders onder druk staan, zou het wenselijk zijn om niet ieder voor zich, maar gezamenlijk te bepalen wat respectvolle omgang inhoudt. Niet 'ik bepaal', maar 'wij bepalen' wat respectvolle omgang is.

Er werd nog een verdiepende vraag gesteld: is de definitie van respect anders als de context anders is? Zou dezelfde situatie die in een raadszaal als respectloos wordt ervaren, in een één-op-ééngesprek anders worden beoordeeld? De suggestie was dat in een veiligere, minder publieke setting er misschien meer ruimte is voor respect. Omdat er dan minder situaties zijn die iets bij je oproepen. Respect wordt dus mede beïnvloed door de eigen situatie op een bepaald moment. Daarmee rees opnieuw de vraag: gaat het bij respect om zelfbehoud, of om het behoud van een gedeelde waarde?

“nee”. Kinderen vinden het soms moeilijk die schaal te bepalen. Vanuit volwassen ogen kan hun reactie als respectloos overkomen, terwijl ze simpelweg nog niet geleerd hebben wat de juiste maat is.

Dit leidde tot de observatie dat de mate van respect iets is wat aangeleerd wordt. Dat is cultureel en sociaal bepaald, afhankelijk van de setting waarin iemand opgroeit. Respect is kennelijk niet aangeboren in zijn precieze vorm, maar wordt gevormd door de omgeving.

Er werd ook de kanttekening geplaatst dat het concept “respectloosheid” de schaal lijkt te doorbreken. Als respect een schaal is, van heel bedeesd tot heel nadrukkelijk, waar past respectloosheid dan? Ligt dat buiten de schaal, of is het een extreem op dezelfde schaal? Dit maakte het denken ingewikkelder. Uiteindelijk werd geconcludeerd dat respectloosheid zelf óók schaalbaarheid kent. Iemand die voordringt bij de kassa is anders respectloos dan iemand die je fysiek opzij duwt.

Daarnaast werd het onderscheid aangebracht tussen zelfrespect en respect naar de ander. De stelling werd ingebracht dat deze twee niet los van elkaar staan: de manier waarop je voor jezelf opkomt, doe je altijd in relatie tot een ander. Als je je eigen grenzen niet kent, kun je die ook niet aangeven aan een ander. Net zoals je niet van een ander kunt houden, als je niet van jezelf houdt.

Er bestaan verschillende soorten respect. Bijvoorbeeld, een bestuurder verdient respect om wat hij voor elkaar krijgt, maar verliest tegelijkertijd respect voor de manier waarop hij met anderen omgaat. Respectvol en respectloos ten opzichte van dezelfde persoon kunnen tegelijkertijd bestaan, op verschillende lagen.

Vooronderstelling: Iemand gaat respectloos met je om

Bij het onderzoeken van deze vooronderstelling merkte een deelnemer op dat het woord “respectloos” al een emotionele lading draagt. We hebben als mens geleerd dat respectloosheid iets slechts is. Het begrip respectloosheid roept automatisch een emotie op. Dat riep de vraag op of je überhaupt neutraal met deze vooronderstelling kunt omgaan.

Vervolgens kwam het voorbeeld van de politieke setting naar voren. De omgang tussen een raadslid en een bestuurder die respectloos communiceert, werd uitgewerkt. Daarbij werd de observatie gedaan dat respectloosheid ook instrumenteel kan worden ingezet. Dan oefent de bestuurder macht uit met respectloosheid als middel. Het is niet altijd een onbewuste misstap. Het kan een bewuste strategie zijn om de ander te beperken of te beïnvloeden.

De adviserende reactie hierop was: ‘laat het gaan’. Want door niet emotioneel te reageren op de machtsuitoefening van de ander, ontnem je die machtsuitoefening de kracht. Als de ander respectloos probeert te zijn, om je uit balans te brengen, maar het raakt je niet, ontnem je diegene de macht. De respectloosheid raakt je minder als je er bewust afstand van neemt.

De groep plaatste nog een belangrijke nuance. Emotioneel loslaten is één ding, maar de normoverschrijding blijft bestaan. Ook als het je persoonlijk niet raakt, kun je nog steeds zien dat er iets fundamenteel misgaat in hoe er met elkaar wordt omgegaan. Daar kun je iets van zeggen. Misschien móét je er zelfs iets van zeggen. Niet vanuit emotie, maar vanuit het besef dat je

Waarom kost het moeite om aan veran- dering te wennen?

Samenvatting

Tijdens deze Socratische dialoog onderzocht de groep de vraag **Waarom kost het moeite om aan verandering te wennen?** In de dialoog zagen de deelnemers dat weerstand tegen verandering voortkomt uit identificatie. Mensen beschouwen hun gedachten als onderdeel van hun identiteit. Het bevragen ervan voelt dan aan als een persoonlijke aanval. Sommige overtuigingen zijn zo vanzelfsprekend geworden dat ze niet meer worden bevestigd. Deze, zogenoemde, gestolde gedachten vormen een beschermende laag die moeilijk van buitenaf te doorbreken is. Er is een krachtig middel om die gestolde gedachten te laten smelten, namelijk: directe zintuiglijke ervaringen die conflicteren met die gestolde gedachten. Bovendien is het loslaten van gestolde gedachten een vaardigheid die geoefend kan worden: wie terugkijkend merkt hoe vaak de eigen verwachtingen niet kloppen, ontwikkelt langzaam een grotere openheid voor andere werkelijkheden.

We bespreken deze vraag omdat die spanning bevat; in de methode socratic design klinkt het alsof verandering heel makkelijk is (“*Als je jezelf verandert, verander je de cultuur*”). Maar de vraag veronderstelt het tegenovergestelde. Dat spanningsveld leek de moeite waard om te onderzoeken.

Dialoog

Vooronderstellingen

De dialoog opende met het expliciteren van wat impliciet wordt aangenomen. Wat nemen we impliciet aan zodra de vraag wordt gesteld: Waarom kost het zoveel moeite om aan verandering te wennen? De volgende vooronderstellingen werden benoemd:

- Wennen kost moeite
- Er zijn dingen waar je aan kunt wennen
- Verandering is een proces
- Je kunt aan verandering wennen
- Verandering bestaat
- Verandering is definitief

Gestolde gedachten en bewustzijn

Vervolgens werd het begrip gestolde gedachten ingebracht. Dat zijn overtuigingen die ooit vloeibaar en bevraagbaar waren, maar zijn vastgezet tot vanzelfsprekendheden. Wie intensief in het hier-en-nu leeft, maakt minder gestolde gedachten aan. Dat komt omdat nieuwe ervaringen steeds nieuwe gedachten produceren in plaats van het herhalen van oude. Zo werd bewustzijn gekoppeld aan openheid voor verandering: een groter bewustzijn schept als het ware ruimte tussen de persoon en zijn gedachten. Daardoor kan men beseffen dat er andere manieren van denken bestaan.

Wanneer smelten gestolde gedachten?

De centrale vraag werd: wat zorgt er wél voor dat gestolde gedachten vloeibaar worden? Twee wegen kwamen naar voren.

De weg van de directe ervaring. De werkelijkheid laat zich niet ontkennen. Iemand kan hier en nu iets meemaken dat in tegenspraak is met de gestolde overtuiging. Dan is het bijna onmogelijk die overtuiging te handhaven.

De weg van het retrospectief. Soms merkt men alleen achteraf, terugkijkend op het eigen leven, dat bepaalde overtuigingen stilletjes zijn verdwenen. Men weet dat men vroeger anders dacht, maar niet precies hoe de verschuiving plaatsvond.

Waarom werkt een buitenstaander niet?

Een buitenstaander die van buitenaf aan iemands gestolde gedachten morrelt, stuit op weerstand. De reden: mensen identificeren zich met hun gedachten, en daarbij voelt de bevraging van een overtuiging als een aanval op de identiteit zelf. Dat voelt dus als een persoonlijke aanval. Dit maakt de reactie defensief in plaats van open. Een eigen ervaring die in tegenspraak is met de gestolde gedachten omzeilt dit mechanisme: die kan niet worden afgewezen als ‘aanval van buiten’.

Oefening maakt de meester

Een derde inzicht was dat het loslaten van gestolde gedachten een vaardigheid is die getraind kan worden. Wie veel gereisd heeft, heeft herhaaldelijk ervaren dat de werkelijkheid elders, anders is dan verwacht. Daardoor wordt het steeds makkelijker om van te voren al te erkennen dat je het eigenlijk niet weet. Dan leer je open te staan voor wat er is. Je leert dat gestolde gedachten op het persoonlijke vlak zo vaak niet kloppen, dat je ze beter helemaal los kan laten. Ook al heb je nog geen alternatief. Terugkijken op het eigen leven als op een reis heeft dezelfde werking: je ziet hoe vaak de eigen verwachtingen niet uitkwamen, en dat bevraagt en verandert.

De filosoof John Dewey werd aangehaald: “Have an experience”, in de ervaring word je geconfronteerd met jezelf.

Samenvatting van de gedachtegang

De weerstand tegen verandering vindt zijn oorsprong in identificatie. Gedachten die leven in een sociale omgeving worden bevestigd door de groep, bieden veiligheid en verbondenheid. Je beschouwt ze daardoor steeds meer als onderdeel van de eigen identiteit. Wie aan die gedachten morrelt, raakt aan die identiteit. Directe ervaringen die conflicteren met gestolde gedachten zijn de krachtigste motor voor verandering. En het vermogen om gestolde gedachten te herkennen en los te laten, groeit met oefening. Dat vermogen groeit met bewust terugkijken en het opdoen van ervaringen in uiteenlopende situaties.

Nabespreking

Na afloop van de dialoog deelden de aanwezigen hun reflecties.

Er was sympathie gegroeid voor het bestaan van gestolde gedachten: ze zijn begrijpelijk, want ze ontstaan uit opvoeding, tradities en herhaalde bevestiging. Dat begrip maakt het ook makkelijker om er voorzichtig mee om te gaan, zowel met de eigen gedachten als met die van anderen.

Het inzicht “je bent je gedachte” werd als betekenisvol ervaren. Het vraagt om vriendelijkheid als je andermans overtuigingen bevraagt: je raakt aan iemands identiteit. Goede argumenten alleen zijn daarvoor niet genoeg; er is ook veiligheid voor nodig.

Als metafoer voor gestolde gedachten in cultuur werd het voorbeeld aangehaald van het varkensvleesverbod in Joodse en islamitische tradities: ooit een pragmatisch idee toen het risicovol was varkensvlees te eten, inmiddels een dogma dat niet meer bevraagd mag worden. Zo heeft elke cultuur gestolde gedachten die ooit zinvol waren. De dialoog kan ze opnieuw vloeibaar maken. Dan kan alsnog worden besloten ze te behouden, maar nu bewust en hernieuwd.

Een deelnemer merkte op dat de groep tijdens de eerste helft van de dialoog ongemerkt bezig was geweest met de eigen gestolde gedachten over een bepaald dorp. Terwijl het gesprek juist over gestolde gedachten zelf ging. Dat zelfverwijzende inzicht sloot de avond op een treffende manier af.

Wanneer is het goed om je oordeel te geven?

Samenvatting

In deze dialoog onderzochten de deelnemers wanneer het goed is om een oordeel te geven. De centrale bevinding is dat een oordeel niet per definitie negatief is. Een oordeel kan ook positief of neutraal zijn. Hoewel elk oordeel subjectief gekleurd is door emoties en persoonlijke ervaring, kun je dichterbij objectiviteit komen. Dat doe je door de eigen subjectiviteit te onderzoeken. Je toetst je oordeel in dialoog met anderen. De gedachte ontstond dat een oordeel wenselijk is wanneer het bijdraagt aan een constructieve, gedeelde werkelijkheid. Het model van beeldvorming, oordeelsvorming en besluitvorming biedt hierbij een bruikbaar kader. Voordat een oordeel geveld wordt, gaat er beeldvorming aan vooraf. Daarna kan het oordeel leiden tot besluitvorming.

Methoden

Om de vraag te onderzoeken werden vier methoden aangedragen:

1. **Definities** – Wat verstaan we onder de woorden in de vraag?
2. **Vooronderstellingen** – Welke aannames zitten er in de vraag verborgen?
3. **Subvragen** – Welke deelvragen roept de hoofdvraag op?
4. **Casus** – Een concreet voorbeeld uit eigen ervaring

De deelnemers kozen er voor om te werken met een combinatie van casus, vooronderstellingen en subvragen.

Casus: Er werd een persoonlijke ervaring ingebracht over kindbescherming, waarin iemand als moeder werd beoordeeld door externe instanties. Dit voorbeeld illustreerde hoe oordelen kunnen worden geveld door mensen zonder directe verbinding met de situatie, en hoe dat als een beperkte zienswijze kan worden ervaren.

Vooronderstellingen die in de vraag werden gehoord:

- Dat er een oordeel gegeven zou moeten worden
- Dat een oordeel negatief is
- Dat er goede en verkeerde momenten zijn om een oordeel te geven
- Dat een oordeel objectieve waarde heeft voor anderen
- Dat een oordeel gesloten en definitief is
- Dat het tijdsafhankelijk is wanneer een oordeel gegeven wordt
- Dat men in staat is om een oordeel te geven

Subvragen die werden geformuleerd:

- Is een oordeel negatief?
- Is een oordeel per definitie subjectief?
- Wanneer is iets een oordeel?
- Is het oordeel gebaseerd op concrete feiten?
- Kan men oordeelvrij leven?
- Wie ben ik om het beter te weten?
- Zijn er situaties waarin het gewenst is om een oordeel te geven?

Dialoog

De subvraag: Is een oordeel negatief?

Het onderzoek begon met de subvraag of een oordeel per definitie negatief is.

Als eerste werd het voorbeeld van een rechtszaak ingebracht. In een rechtszaak kiest de rechter tussen twee kanten. Dat oordeel is niet automatisch negatief. Het is simpelweg een neutrale conclusie. Dit werd aangevuld met het voorbeeld van een kopje koffie: wanneer iemand zegt “dit is een heerlijk kopje koffie”, is dat ook een oordeel, maar dan een positief oordeel.

Hier ontstond de gedachte dat dit positieve oordeel over koffie subjectief is; het is persoonlijk gekleurd. De conclusie volgde dat oordelen tot stand komen op basis van emotie, en dat een uitgesproken oordeel subjectief blijft. Dat is ook zo wanneer het oordeel gebaseerd lijkt op ogenschijnlijke feiten.

Een deelnemer stelde dat een waardeoordeel ook gebaseerd kan zijn op feiten. Het voorbeeld van kindermishandeling werd aangehaald: een arts stelt vast dat een kind onder de blauwe plekken zit en gebroken botten heeft. Dat zijn feiten. Het oordeel dat er sprake is van mishandeling kan daarop worden gebaseerd. De vraag rees of dit dan een objectief oordeel is.

De reactie hierop was dat het menselijk aspect niet weg te denken is uit het oordelen. Zelfs bij feitelijke waarneming blijft er een subjectief element. Toch werd gesteld dat het mogelijk is om als mens een vorm van objectiviteit na te streven. Dat kan dan door kennis van de eigen subjectiviteit. Door het onderzoeken van de eigen emoties, sentimenten en vooroordelen kan men dichterbij objectiviteit komen.

De groep werkte dit verder uit met de gedachte dat zelfkennis tot stand komt via dialoog met anderen. De ander fungeert als een spiegel, een toetsing. Het eigen innerlijke proces is de vraag “Hoe zit mijn subjectiviteit eruit?”. Dat kan worden getoetst op het moment dat de verbinding met de ander wordt gezocht.

De conclusie op de subvraag luidde: een oordeel is niet per definitie negatief, maar kan ook positief of waarde vrij zijn. Tegelijkertijd zijn oordelen per definitie subjectief. Er kan een bepaalde mate van objectiviteit worden bereikt door voortdurend te toetsen aan elkaars subjectiviteit.

Twee zusjes op de bank

Om de rol van emoties te verduidelijken gaf iemand het voorbeeld van twee zusjes die op de bank zitten en hun ouders elkaar zien omarmen na een ernstige gebeurtenis. Het ene zusje denkt: “Ik voel me veilig, want als er iets gebeurt zijn mijn ouders er voor elkaar en dus ook voor mij.” Het andere zusje ziet precies hetzelfde en denkt: “Zij hebben elkaar, ik sta hierbuiten, ik voel me alleen.”

Hetzelfde feit wordt waargenomen, maar de emotie die het oproept is totaal verschillend. Dit illustreert dat subjectiviteit gekleurd wordt door de emoties die bij het waarnemen van een feit worden gevoeld.

De reactie hierop was dat beide zusjes met hun ouders in gesprek zouden kunnen gaan om hun beleving te toetsen. Zij kunnen onderzoeken hoe het komt dat het ene zusje zich veilig voelt en het andere zich buitengesloten voelt. Zo kunnen zij tot een vorm van gedeelde waarheid komen. Dit sluit aan bij de eerdere gedachte dat toetsing aan de ander helpt om objectiviteit te benaderen.

Terug naar de hoofdvraag: Wanneer is het goed om je oordeel te geven?

Met het inzicht dat een oordeel niet per definitie negatief is en kan bijdragen aan constructieve gedachten, werd teruggekeerd naar de hoofdvraag.

De gedachte ontstond dat een oordeel wenselijk is wanneer het bijdraagt aan een gedeelde, objectieve werkelijkheid. De vraag die men zichzelf zou moeten stellen voordat een oordeel wordt uitgesproken is: draagt het positief bij?

Dit werd aangevuld met de observatie dat een oordeel voorafgaat aan besluitvorming. Om tot een besluit te komen, moet er eerst een oordeel zijn over de situatie.

Het model: Beeldvorming, Oordeelsvorming, Besluitvorming

Er werd een drietrapsmodel geïntroduceerd dat in de gemeentelijke praktijk wordt gehanteerd: het BOB-model. Dit staat voor:

1. Beeldvorming – eerst wordt informatie verzameld en gepresenteerd (bijvoorbeeld een verkeersplan)
2. Oordeelsvorming – vervolgens wordt er een oordeel gevormd over wat is gepresenteerd
3. Besluitvorming – tenslotte wordt een besluit genomen

Aan de oordeelsvorming gaat dus beeldvorming vooraf. Dit model maakte het woord “oordeel” vriendelijker en opener – het hoeft niet altijd negatief en veroordelend te zijn, maar is onderdeel van een proces.

Een deelnemer stelde de vraag of dit altijd zo is. Of kunnen beeldvorming, oordeelsvorming en besluitvorming soms simultaan plaatsvinden? Het voorbeeld van het kopje koffie werd opnieuw aangehaald: de smaak, de geur, de temperatuur vormen het beeld, waarna het oordeel volgt dat het lekker is, gevolgd door het besluit om het op te drinken. De gedachte was dat dit wellicht een natuurwet is – dat deze volgorde altijd geldt.

Semantiek en de christelijke traditie

Gedurende de dialoog kwam ook de semantische dimensie van het woord “oordeel” aan bod. In de spreektaal heeft “oordeel” vaak een negatieve lading. Dit hangt samen met de christelijke traditie waarin wordt gezegd: “oordeel niet.”

Er werd opgemerkt dat het woord voorvoegsels kan krijgen die de betekenis kleuren: “veroordelen” heeft een negatieve bijklank, terwijl “beoordelen” iets is dat iedereen doet – het is een manier om te overleven.

De gedachte dat een oordeel uit het mensenbrein komt en niet uit een hogere, goddelijke werkelijkheid, werd ingebracht vanuit theologisch perspectief. Tegelijkertijd werd vastgehouden aan het onderscheid tussen goede en slechte oordelen: men mag oordelen over wat men goed of leuk vindt, en zo'n oordeel kan een positieve bijdrage leveren aan de maatschappij.

Afsluiting

Het gesprek eindigde met de constatering dat er een gedeeld begrip was ontstaan over waar het gesprek was gekomen. De belangrijkste inzichten:

- Een oordeel is niet per definitie negatief
- Oordelen zijn subjectief, maar objectiviteit kan worden benaderd door de eigen subjectiviteit te onderzoeken en te toetsen in dialoog met anderen
- Een oordeel is wenselijk wanneer het bijdraagt aan een constructieve, gedeelde werkelijkheid
- Aan oordeelsvorming gaat beeldvorming vooraf, en oordeelsvorming leidt tot besluitvorming

Samenvatting

In deze dialoog werd onderzocht wat de verhouding is tussen verantwoordelijkheid, schuld en schaamte. De deelnemers definieerden het begrip ‘verantwoordelijkheid’. Daardoor kwamen zij tot het inzicht dat verantwoordelijkheid het antwoord is dat men geeft op een situatie. Dat antwoord kan zowel bewust als onbewust gegeven worden, handelend uit vrije wil. Belangrijk is dat verantwoordelijkheid op zichzelf waardevrij is. Pas wanneer men zich bewust wordt van negatieve consequenties kunnen schuld en schaamte ontstaan. Deze emoties geven aan waar men nog iets te leren heeft. Verantwoordelijkheid blijkt niet statisch te zijn. Het is een beweging. Je kunt eerst handelen en pas later bewust worden van de consequenties. Daardoor groeit je kennis en ervaring. De dialoog benadrukte dat verantwoordelijkheid nemen en verantwoordelijk zijn twee verschillende aspecten zijn. Schuld lijkt daarbij onvermijdelijk omdat je je nooit volledig bewust kunt zijn van alle gevolgen van het eigen handelen.

Wat is de verhouding tussen verantwoordelijkheid, schuld en schaamte?

Dialoog

Subvragen, vooronderstellingen en de opzet

De dialoog begon met verschillende subvragen: Wanneer neem je verantwoordelijkheid? Hoe merk je dat je je schaamt? Wat is schuld? Kun je schaamte ontkennen?

Bij het onderzoeken werd duidelijk dat de vraag zelf aannames bevat. Ten eerste de aanname dat de woorden verantwoordelijkheid, schuld en schaamte met elkaar samenhangen. Ten tweede dat men verantwoordelijk is voor het eigen handelen. Ten derde dat men er invloed op kan uitoefenen.

Er werden belangrijke nuances aangebracht: men kan schuld voelen zonder verantwoordelijkheid gedragen te hebben. Hetzelfde geldt voor schaamte. Als voorbeeld werd genoemd dat oudere mensen zich vaak schamen omdat ze dingen niet meer kunnen en afhankelijker worden, terwijl ze daar eigenlijk niet verantwoordelijk voor zijn. Ouder worden gebeurt nu eenmaal. Hetzelfde geldt voor jonge mensen die hulp nodig hebben.

Definitie van verantwoordelijkheid.

De groep besloot te beginnen met het definiëren van verantwoordelijkheid. Als eerste werd geopperd dat je in vrijheid en met alle beschikbare mogelijkheden iets bewerkstelligd hebt. Je hebt het helemaal zelf besloten en uitgevoerd. Je bent er verantwoordelijk voor. Al snel werd toegevoegd dat spijt een belangrijke rol speelt in het gevoel van verantwoordelijkheid. Vooral als men ouder wordt, komt men situaties tegen waarin keuzes gemaakt zijn en men soms spijt heeft van die keuzes. Verantwoordelijkheid heeft dus met spijt te maken.

Verantwoordelijkheid als antwoord

Een cruciaal element werd ingebracht: in het woord ‘verantwoordelijkheid’ zit het woord ‘antwoord’. Verantwoordelijkheid is het antwoord dat men geeft door het eigen handelen, en alles hoe met reageert, op een situatie. Dat is de essentie van verantwoordelijkheid: een antwoord geven op een situatie die men tegenkomt.

Direct daarna kwam een belangrijke vraag: ben je je altijd bewust van dat antwoord? Of geef je soms antwoord op slechts een deel van de situatie, omdat je bepaalde dingen in de situatie niet meekreeg? Je antwoord kan nuttig zijn voor een deel van de situatie, maar nadelig voor een ander deel.

Dit leidde tot de vraag: Ben je dan ook verantwoordelijk voor dat onbewuste deel? Hier zit een raadsel.

Bewust en onbewust verantwoordelijkheid

Het onderscheid tussen bewust en onbewust handelen werd verder uitgediept. Er werd gesteld dat men bewust veel of weinig verantwoordelijkheid kan nemen. Sommige mensen willen veel verantwoordelijkheid. Dat geldt bijvoorbeeld voor iemand die minister-president wil worden. Andere mensen willen juist niet zoveel verantwoordelijkheid.

De definitie groeide: verantwoordelijkheid gaat over bewust en onbewust antwoord geven op een situatie. Het is handelend uit vrije wil optreden, waarbij men in grotere of kleinere mate bewust en onbewust verantwoordelijkheid kan nemen.

Verantwoordelijkheid als persoonlijke belevenis

Er werd benadrukt dat verantwoordelijkheid vooral een persoonlijke belevenis is. Daarbij het is belangrijk om ook aandacht te hebben voor wat een ander beleeft. Maar in de kern is het een persoonlijke belevenis.

Hieruit volgde de werkdefinitie: verantwoordelijkheid is antwoord geven op een ontstane situatie, vrijwillig, bewust of onbewust, en uiteindelijk is het een persoonlijke belevenis.

De vraag naar onbewuste handelingen

Een kritische vraag kwam op: onbewuste handelingen zoals ademen gebeuren zonder bewuste keuze. Is men daar dan verantwoordelijk voor? Kan men verantwoordelijk zijn voor iets wat men onbewust doet?

Dit leidde tot een belangrijk onderscheid. Er zijn twee kanten aan verantwoordelijkheid: men kan verantwoordelijkheid nemen (een belevenis, een persoonlijke keuze). Maar men kan ook verantwoordelijk gesteld worden

terwijl men zichzelf niet verantwoordelijk vindt. Dit laatste kan gebeuren bij onbewuste handelingen.

Verantwoordelijkheid is waardevrij

Een openbaring volgde: verantwoordelijkheid wordt vaak gezien als iets zwaars waarop men afgerekend kan worden. Maar verantwoordelijkheid is op zichzelf eigenlijk waardevrij. Als men een stukje taart neemt, is men verantwoordelijk voor het nemen van dat stukje taart dat is helemaal niets kwalijks, geen schuld. Alleen als men iets doet wat voor anderen negatief is, voor de wereld of voor zichzelf, dan moet men er misschien op afgerekend worden. Maar voor de rest is verantwoordelijkheid gewoon waardevrij.

Het formuleren van ‘antwoord geven’ als kern van verantwoordelijkheid is precies dat: niet meer en niet minder.

Verschillende niveaus van verantwoordelijkheid

Concrete voorbeelden maakten duidelijk dat er verschillende niveaus van verantwoordelijkheid bestaan. Iemand bracht het voorbeeld van een reis naar de Azoren: er is verantwoordelijkheid voor de samenhang van het gezin en het plezier dat dit geeft. Maar tegelijkertijd is er verantwoordelijkheid voor de enorme CO₂-uitstoot en klimaatbelasting. Hoe moet men deze met elkaar verenigen?

Er zijn verschillende verantwoordelijkheden: naar de familie, naar het gezin, en die is net zo relevant als verantwoordelijkheid naar de mensheid. Men ‘schippert’ tussen deze verschillende verantwoordelijkheden. Dat is de persoonlijke inbreng.

Bovendien speelt mee hoe anderen omgaan met verantwoordelijkheid. Als het niemand kan schelen of men vliegt, waarom moet men dan in zijn eentje wel besluiten om niet te vliegen? Het is wel een persoonlijk iets, maar men neemt beslissingen altijd toch ook op basis van wat anderen doen en hoe anderen denken.

Kennis, ervaring en verantwoordelijkheid

Een ander belangrijk element werd toegevoegd: verantwoordelijkheid heeft met kennis en ervaring te maken. Naarmate men meer kennis en ervaring heeft, kan men beter keuzes maken. Door kennis op te doen kan men betere, doordachtere keuzes maken. Ervoor te zorgen in staat te zijn doordachtere keuzes te kunnen maken, kan verantwoordelijkheid nemen zijn.

Maar sommige mensen willen niet alles weten, want dan gaat men overal verantwoordelijkheid voelen. Dit is een interessante spanning: wil je alles weten zodat je bewust verantwoordelijkheid kunt nemen, of vermijd je juist kennis om niet overal verantwoordelijk voor te hoeven zijn?

Een deelnemer stelde dat je met meer kennis en ervaring je je ook bewuster verantwoordelijk kunt voelen. Het onbewuste is wat je als kind al weet, maar door kennis en ervaring kun je steeds bewuster voor elke actie en handeling wel of geen verantwoordelijkheid nemen.

Verantwoordelijkheid nemen versus verantwoordelijk zijn

Men maakte een cruciaal onderscheid: er is verschil tussen verantwoordelijkheid nemen en verantwoordelijk zijn. Verantwoordelijkheid nemen vereist dat je bewust bent. Verantwoordelijk zijn kan ook als je je niet bewust bent. Dit onderscheid is belangrijk omdat het bepaalt hoe je naar verantwoordelijkheid kijkt.

Het onvermijdelijke van schuld

Uit de discussie kwam naar voren dat schuld bijna onvermijdelijk is. Omdat je altijd wel ergens verantwoordelijk voor bent, is het gevoel van schuld bijna onvermijdelijk.

Je kunt niet verwachten dat je je overal bewust van bent. Er blijft altijd een deel onbewust. Over dat deel van de situatie waar je onbewust antwoord op geeft, over dat deel ben je dus niet verantwoordelijk. Maar men geeft wel antwoord.

Het eigen handelen heeft altijd vooren nadelen. Als je je bewust bent van het nadeel, ben je er misschien verantwoordelijk voor. Maar als je je er niet bewust van bent en je handelt wel, dan ben je daar misschien ook niet verantwoordelijk voor. Dus schuld is onvermijdelijk, over dat deel waar je je onbewust van bent.

Verantwoordelijkheid en plezier

Een belangrijk punt kwam naar voren: verantwoordelijkheid wordt vaak als zwaar ervaren en gekoppeld aan schuld, schaamte, spijt en boete. Maar dat hoeft niet zo te zijn. Verantwoordelijkheid op zich roept alleen maar op tot een bepaald antwoord op een situatie. In tegenstelling tot die zware associatie kan het ook heel leuk zijn om ergens verantwoordelijkheid voor te nemen. Het kan ook voldoening geven.

Men koppelt in het begin misschien verantwoordelijkheid aan schuld en schaamte, met name schaamte, en later ook spijt. Dit zijn hele negatieve gevoelens die je ook kunnen verlammen. Terwijl het woord verantwoordelijkheid zelf alleen maar oproept tot een bepaald antwoord.

Schaamte, schuld en leren

De groep onderzocht het verband tussen verantwoordelijkheid en schaamte/schuld. Als je bepaalde dingen hebt nagelaten terwijl je wel verantwoordelijk zou zijn (onbewust), dan is dat misschien iets waar je je later over schaamt. Dat komt omdat je een consequentie ervan niet hebt gezien. Want, pas later, merkte je dat het misging of fout was of niet gewenst. Wanneer dat gebeurt, ga je je schamen, of voel je je schuldig.

Bewust en onbewust hoort eigenlijk bij verantwoordelijkheid. In het dagelijks leven kun je verantwoordelijkheid dragen, voelen, nemen, verantwoordelijk zijn. Als je dan iets terugkrijgt van “oeps, dat is verkeerd gegaan”, dan wijst dat misschien op een gebrek aan kennis en ervaring. Je kunt dan schaamte en schuld ervaren. Het is een soort richtingaanwijzer: daar heb je nog iets te leren.

De beweging van verantwoordelijkheid

Er zit beweging in verantwoordelijkheid. Men kan eerst handelen en later bewust worden van: “Oei, ik ben me niet bewust geweest wat de consequenties zouden zijn.” Daar kan je dan schuld, spijt en schaamte van hebben. En daarbij: je kan ervan leren.

Een concreet voorbeeld maakte dit tastbaar: mensen in Amerika die op Trump hebben gestemd en het eigenlijk wel goed vonden dat illegale buitenlanders aangepakt zouden worden. Maar toen ze in de praktijk zagen hoe gewelddadig dat toegaat, met mensen die nooit iets verkeerd hebben gedaan, schrokken ze zich rot. Ze zijn nu niet meer blij en proberen zelfs die mensen te helpen en te beschermen. Dit is een voorbeeld van hoe mensen zich nu verantwoordelijk voelen voor iets waar ze zelf voor gekozen hadden. Op dat moment zagen ze daar geen probleem in, maar toen ze de praktijk zagen dachten ze “Dit vind ik toch niet goed.” en nu nemen ze andere beslissingen.

Moraliteit en verantwoordelijkheid

Dit riep de vraag op of bij verantwoordelijkheid ook sprake kan zijn van een gevoelde morele verplichting. Zou moraliteit erbij gehaald moeten worden? Eerder in het gesprek was gezegd dat verantwoordelijkheid waardevrij is. Maar dit voorbeeld suggereert dat verantwoordelijkheid ook samen kan gaan met een morele verplichting die men zelf voelt, als gevolg waarvan men zich schuldig kan voelen en schaamte kan voelen.

Verantwoordelijkheid in de politiek

Tot slot verbond men de dialoog aan het functioneren van de politiek. Het dynamische aspect van verantwoordelijkheid is belangrijk: politiek gaat vaak over het recht houden, niet op standpunten terugkomen. Maar uit deze dialoog blijkt dat verantwoordelijkheid juist over leren gaat, over bewegen, over kennis en ervaring opdoen.

Verantwoordelijkheid is niet statisch maar een proces waarin men groeit en leert van de consequenties van het eigen handelen. Dit heeft implicaties voor hoe politici om zouden moeten gaan met verantwoordelijkheid, schuld en schaamte.

Waarom is een compromis moeilijk?

Inleiding

Dit gesprek vond plaats volgens de Socratische methode, waarbij deelnemers eerst een algemene vraag formuleren, deze vervolgens toepassen op een concrete ervaring, en daarna weer uitzoomen naar algemene principes. De moderator begeleidt het proces zonder zich met de inhoud te bemoeien. Het doel is gezamenlijk denken en dieper begrip van elkaar en onszelf.

Dialoog

De gekozen vraag kwam voort uit de ervaring dat we in het dagelijkse leven en in de politiek voortdurend tegen compromissen aanlopen. Compromissen die vaak pas na langdurige discussies bereikt worden.

Gedeelde Ervaringen

De deelnemers deelden ieder een persoonlijke ervaring die in hen opkwam nav de gekozen vraag.

Ervaring 1: Vriendengesprek

Een deelnemer vertelde over een avond met vrienden waarbij verschillende meningen botsten over een onderwerp. De persoon ervoer verbazing dat men niet meer naar elkaar luisterde en langs elkaar heen praatte, terwijl iedereen in zijn eigen overtuiging bleef zitten.

Ervaring 2: Syrisch gezin en woningverhuur

Een deelnemer deelde de ervaring iemand die een huis te huur had. Toen de deelnemer vroeg of het huis verhuurd kon worden aan een Syrisch gezin, werd dit direct afgewezen zonder verdere uitleg. De deelnemer voelde zich geschokt door de directe afwijzing en miste welwillendheid en interesse bij de ander.

Ervaring 3: Werkproject in Amsterdam

In een werksituatie probeerde een deelnemer samen met een collega hun directeur te overtuigen van een urgent maatschappelijk probleem in de binnenstad van Amsterdam. De directeur wilde niet luisteren en leek het bewust niet te willen begrijpen. Door het probleem later meer feitelijk en uitgebreider te beschrijven, lukte het uiteindelijk wel om steun te krijgen.

Ervaring 4: Organisatieveranderingen

Een deelnemer vertelde over zijn werk waarbij er regelmatig wisselingen zijn in de directie. Telkens moet hij zijn projecten opnieuw uitleggen, maar ervaart hij dat de nieuwe directeur een ander beeld heeft van hoe het werk zou moeten. Dit leidt tot frustratie en de neiging om zelf oplossingen te zoeken buiten de organisatie om.

Ervaring 5: De verre reis (gekozen ervaring)

Een deelnemer deelde een recente ervaring met zijn partner. Op een ochtend, vlak voordat ze beiden naar hun werk moesten

vertrekken (binnen vijf minuten), stelde zijn partner voor om weer een verre reis te maken.

De deelnemer voelde direct sterke weerstand. Zijn eerdere ervaring met verre reizen, vooral met kinderen, was dat je alleen als consument van hotel naar hotel reist zonder echte verbinding. Hij is gelukkiger met kamperen op de Veluwe dan met reizen naar de andere kant van de wereld. Zijn partner daarentegen heeft een sterke behoefte aan andere culturen, werelden, geuren en ervaringen.

De deelnemer ervoer dit als een botsing van fundamentele waarden. Een compromis waarbij je halverwege gaat (niet ver weg, maar ook niet dichtbij) voelde niet als een oplossing. Hij voelde pijn omdat iets waar hij diep in gelooft, werd aangetast. Om zijn partner te begrijpen en haar waarden te accepteren, zou hij iets in zichzelf moeten veranderen. Die verandering doet pijn. Daarom zette hij zijn hakken in het zand.

Hij werd ook boos omdat zijn partner zo'n grote, complexe vraag even tussendoor aansneedt, zonder tijd voor een diepgaand gesprek. Hij voelde zich onder druk gezet en kreeg de neiging om maar toe te geven om ervan af te zijn. Tegelijkertijd wilde hij niet toegeven omdat hij zich niet gezien en begrepen voelde.

Gemeenschappelijke Elementen

De deelnemers verplaatsten zich in de situatie en formuleerden hoe zij zelf zouden denken, voelen en handelen. Bij het analyseren van de geformuleerde zinnen kwamen de volgende elementen naar voren:

- **Tijdsdruk** Het gebrek aan tijd om de complexiteit van de vraag te bespreken
- **Boosheid/frustratie** Emotionele reacties op het moment en de timing
- Zich onder druk gezet voelen Het gevoel overvallen te worden met een grote vraag
- **Weerstand** De neiging om 'nee' te zeggen of hakken in het zand te zetten
- **Behoeft aan ruimte** De wens om later terug te komen op het onderwerp
- **Onderliggende waarden** Het besef dat het niet over de reis gaat, maar over diepere overtuigingen

Meest genoemde gemeenschappelijke elementen:

1. **TIJD** Vrijwel elke deelnemer benoemde dat er onvoldoende tijd was om een goed gesprek te voeren over zo'n complex onderwerp
2. **EMOTIE** (vooral boosheid) De emotionele reactie op het moment waarop de vraag gesteld werd
3. **RUIMTE/UITSTEL** De behoefte om het gesprek uit te stellen naar een beter moment

Algemene Regels

Vanuit de concrete ervaring formuleerden deelnemers de volgende algemene regels:

TIJD EN RUIMTE

- Er is consensus dat tijd essentieel is voor het bespreken van complexe vraagstukken
- Zonder voldoende tijd ontstaat druk en weerstand
- Tijd geeft ruimte om eigen gedachten en gevoelens te ordenen

WAARDEN EN WEERSTAND

- Wanneer fundamentele waarden botsen, ontstaat weerstand
- Weerstand is een signaal dat er iets belangrijks in het geding is
- Het herkennen van weerstand helpt om te begrijpen wat er echt speelt

WEDERZIJDIG BEGRIIP

- Nieuwsgierigheid naar de ander is een eerste stap naar compromis
- Expliciet maken van vooronderstellingen helpt ("Ik denk dat jij er zo over denkt, klopt dat?")
- Gezien en begrepen worden is een voorwaarde voor een compromis

COMPROMIS ALS PROCES

- Een compromis is niet simpelweg halverwege gaan
- Een compromis vereist eerst begrip van elkaars onderliggende waarden
- Als er genoeg begrip is, dan kan je samen komen

Wijsheden (Spandoekteksten)

De deelnemers formuleerden de volgende korte, krachtige uitspraken als antwoord op de vraag "Waarom is een compromis moeilijk?":

Hoofdwijsheden: "**Geef elkaar ruimte.**"

Andere geformuleerde wijsheden:

- Een compromis vereist tijd om onderliggende waarden te begrijpen
- Zonder begrip is een compromis pijnlijk
- Tijd nemen voorkomt pijn bij compromissen
- Als er genoeg begrip is, dan kan je samen komen

Reflectie en Toepassing

Aan het einde van het gesprek reflecteerden deelnemers op de bredere betekenis van hun inzichten. Er werd opgemerkt dat deze principes niet alleen gelden voor persoonlijke relaties, maar ook voor politieke besluitvorming:

In coalitievorming: In plaats van te zeggen 'voor de kerst moet er een coalitie zijn', zou men moeten erkennen dat tijd nodig is voor begripsvorming en inleving

In gemeentelijke besluitvorming: Bij belangenconflicten (zoals ruimtelijke ordening) is het belangrijk om eerst begrip te creëren voor elkaars onderliggende waarden

In burgerparticipatie: Deze methodiek zou kunnen helpen bij het bereiken van gezamenlijke besluiten door bewoners

De centrale conclusie is dat een compromis moeilijk is omdat het tijd, ruimte en wederzijds begrip vereist vooral wanneer fundamentele waarden in het geding zijn. Het 'makkelijk' sluiten van een compromis door toe te geven of door te duwen zonder echt begrip, doet geweld aan jezelf of aan de ander en leidt niet tot duurzame oplossingen.

Samenvatting

In deze dialoog onderzochten we de tegenstelling tussen eigenbelang en groepsbelang. Hiermee kwamen zaken als identiteit, belangen en groepsvorming ter sprake. Uiteindelijk kwamen we erop dat persoonlijke belangen óók door een groep bepaald worden. Dat is omdat meerdere groepen jouw 'ik' bepalen. Dat gebeurt in het heden, maar gebeurde ook in het verleden. Antwoorden op de vraag of er een tegenstelling bestaat tussen eigenbelang en groepsbelang lijken af te hangen van de manier waarop je samen bent. Als je in rust en zonder oordeel naar elkaar luistert kan de tegenstelling wegvallen. Dan kunnen de belangen van groep en individu samenvallen. De tegenstelling wordt wel waargenomen wanneer een groep samen is in een setting waarin het conflictmodel wordt gehanteerd. Als het doel is dat eigenbelang en groepsbelang met elkaar mengen, is het raadzaam een harmoniemodel te hanteren.

Wat is doelmatiger, eigenbelang of groepsbelang?

pen ontstaan. We willen graag bij een groep horen, maar we willen ook ons eigen ik bewaren. We willen vasthouden aan onszelf.

Het kan ook gebeuren, zoals bij politicus Van Agt, dat je later in je leven opeens radicaal van mening verandert. Dat is toch wonderlijk, dat je dan van eigenbelang opeens overgaat in algemeen belang. De vraag is of hij echt vond wat hij zei, of dat het zei onder invloed van lobby, partij, en andere krachten van de partijpolitiek.

Ook kan het dat hij tijdens zijn werk veel in dezelfde groep rondhing en dat hij na zijn pensioen met andere mensen in aanraking kwam waardoor zijn ideeën veranderden.

Je 'ik' wordt gevormd door je opvoeding, je vrienden, onderwijs, de plek waar je woont. Maar het kan wel veranderen doordat je met andere mensen in contact komt.

Is er een 'ik' zonder de groep?

Als eenling zit je ook altijd in meerdere groepen. Je hebt vertrouwen in jezelf, maar hebt de ander nodig om iets te bereiken. Je hebt ook vertrouwen in de groep, want daardoor kom je verder; in je eentje weet je ook niet alles.

Casus: ik maak een terugtrekkende beweging uit gemeentepolitiek omdat gesprekken er steeds om gaan je mening te verdedigen. Daar voel ik me eigenlijk helemaal niet veilig bij. Ik wil veel liever mijn mening geven, of een andere mening horen en daarover in gesprek gaan. Maar dat past niet in het conflictmodel dat nu in de raadzaal wordt gehanteerd. Naar elkaar luisteren en doorvragen, je mening niet hoeven verdedigen, dat is meer een model van harmonie.

De tegenstelling groepsbelang versus eigenbelang ervaren we als we vanuit concurrentie met elkaar omgaan. Als we meer vanuit harmonie met elkaar in gesprek gaan, dan hoeft de tegenstelling er veel minder te zijn en zal vaak blijken dat het groepsbelang en het eigenbelang samenvallen.

Methoden

De groep koos vooronderstellingen en subvragen.

Vooronderstellingen:

- Dat een van de belangen doelmatiger is dan de ander
- Dat het nastrevenswaardig is om doelmatig te zijn
- Het is óf eigenbelang, óf groepsbelang
- Er zijn niet meer keuzes dan die twee
- Er is een doel
- Er is een belang
- Het is goed om een doel te hebben
- Er is een tegenstelling tussen eigenbelang en groepsbelang

Subvragen:

- Wat is eigen?
- Wat is een groep?
- Waar eindigt eigen en begint de groep?
- Wat wordt bedoeld met doelmatig?
- In hoeverre kunnen we de groep zo groot maken als de wereld?
- Waarom draagt deze vraag bij aan het antwoord?

Dialoog

Gestart met de vooronderstelling: Er is een tegenstelling tussen groepsbelang en eigenbelang.

Bij participatietrajecten van de gemeente Castricum voor woningbouw zien we dat mensen weldegelijk het algemeen belang zien. Iedereen begrijpt dat iedereen een woning nodig heeft. Maar het eigenbelang lijkt belangrijker omdat bewoners geen hoge flat in de achtertuin willen. Dit is het belang van één persoon tegenover het algemeen belang.

Echter, als deze persoon het eigenbelang wil verstevigen, dan zoekt deze wel een groep op. Mensen zoeken dan andere mensen die hun belang delen. Voor het uitoefenen van invloed heb je een groep nodig. Je eigenbelang gaat dan op in een ánder groepsbelang.

Door anderen te verzamelen die het met je eens zijn, vorm je om je heen een groep en sta je sterker, als je invloed wil.

Je kunt ook onderdeel worden van een groep. Een groep kan ook je standpunt veranderen. Enerzijds het kan extremer worden. Dat gebeurt in een bubbel waarin mensen elkaars mening versterken. Anderzijds kan je standpunt juist genuanceerder worden, omdat je met mensen te maken hebt die hetzelfde belang delen, maar er genuanceerder in staan.

Groepen hebben zo hun eigen dynamiek. In een groep kunnen ook subgroe-

Hoe ga je om met weerstand?

Samenvatting

In deze socratische dialoog onderzochten deelnemers de vraag “Hoe ga je om met weerstand?” aan de hand van definities, vooronderstellingen en persoonlijke casussen. De centrale conclusie is dat weerstand op zichzelf niet negatief is: wanneer weerstand wordt gezien als tegenspraak kan het juist bijdragen aan verdieping, reflectie en verbinding. Weerstand is dan een uiting van een ander perspectief. Weerstand wordt pas problematisch wanneer het gekoppeld raakt aan macht, waardoor het gesprek wordt platgeslagen en de mogelijkheid tot dialoog verdwijnt. De dialoog eindigde met de onopgeloste maar rijke vraag waar de bron van die macht ligt en hoe men zich kan verhouden tot weerstand die niet voortkomt uit betrokkenheid, maar uit machtsuitoefening.

Vooronderstellingen

De volgende aannames werden geïdentificeerd:

- Weerstand is slecht.
- Er moet iets mee gedaan worden, je kunt het niet laten liggen.
- Weerstand is moeilijk oplosbaar.
- Weerstand bestaat überhaupt.
- Er is een eigen standpunt dat tegenover een ander standpunt staat.
- De weerstand komt van buiten, van een ander, een tegenstander.
- Er wordt een reactie gevraagd.
- Weerstand is uniform, het is één ding, niet meervoudig.
- De ander ervaart ook weerstand.

Met deze rijke lijst aan vooronderstellingen werd besloten de eerste, **weerstand is slecht**, als uitgangspunt voor het onderzoek te nemen.

Onderzoek van de vooronderstelling: “Weerstand is slecht”

De eerste reactie was onomwonden: deze vooronderstelling klopt niet. Weerstand bevat het gezichtspunt van een ander, en dat gezichtspunt mag er zijn. Het maakt het eigen standpunt niet meer of minder waard, en het biedt juist ruimte om te reflecteren op de eigen positie.

Er werd toegevoegd dat weerstand zelfs prettig kan zijn. Als gemeenteraadsleden een verhaal houden waar iedereen het mee eens is, zou dat een saai wereld opleveren. Juist als er geen overeenstemming is, ontstaat er discussie en debat. Dat maakt het spannend.

Hier werd een belangrijk onderscheid ingebracht. Weerstand kan ook iets anders betekenen dan een ander standpunt. Het kan ook betekenen: de groep heeft besloten een bepaalde richting op te gaan, en één persoon weigert mee te bewegen. Niet vanuit een inhoudelijk argument, maar door de hakken in het zand te zetten. In die definitie is weerstand niet zomaar tegenspraak, het is blokkade. Dat riep de vraag op: moeten we eerst definiëren wat weerstand precies is, voordat we kunnen beoordelen of het slecht is?

Om dit onderscheid helder te maken werd het woord tegenspraak geïntroduceerd als een mogelijke vorm van weerstand. Tegenspraak kan positief zijn en maakt het gesprek rijker. Tegenspraak organiseren is dan het organiseren van

een ander perspectief, een constructieve bijdrage. Maar weerstand in de zin van hakken in het zand, van niet mee willen bewegen, heeft een negatievere lading.

Hierop werd opgemerkt dat tegenspraak en weerstand niet per se twee verschillende dingen zijn. In beide gevallen speelt een strijd van verschillende meningen. Het verschil zit in de emotionele lading: bij tegenspraak blijft het zakelijk, bij weerstand kan het emotioneel beladen zijn. Maar achter die emotie kan nog steeds een standpunt zitten dat de moeite waard is om op te halen.

Dit leidde tot een belangrijk inzicht: bij weerstand is het waardevol om de vraag te stellen: Waarom wil je niet? Waarom verzet je je? Die vraag is ook waardevol wanneer iemand de hakken in het zand zet. Door die vraag te stellen wordt de persoon uitgenodigd het gesprek aan te gaan en kan de emotie worden omgezet in tegenspraak.

Vervolgens werd opgemerkt dat de groep erg naar overeenstemming toe bewoog. Er was ook een andere kant: dat iemand in zijn eentje de hakken in het zand zet, hoeft niet per se negatief te zijn. Misschien heeft de rest het wel bij het verkeerde eind. Bovendien werd aangevuld dat weerstand niet alleen bij de ander hoeft te zitten. Het kan ook innerlijke weerstand zijn. Dan is het een gevoel dat van binnenuit komt bij wat anderen zeggen of doen. En dan is de vraag niet zozeer of dat positief of negatief is, maar of het productief is.

Hierop werd een verdere verdieping aangebracht: weerstand is altijd een beleving. Het zit in de eigen ervaring. Wat de één als constructieve bijdrage bedoelt, kan door de ontvanger als weerstand worden ervaren. Alles wat anderen zeggen, daar maak je een eigen verhaal van. Wat positief bedoeld is, kan negatief worden ervaren, en andersom.

Op de vraag waar de groep nu stond ten aanzien van de vooronderstelling “weerstand is slecht”, werd samengevat: weerstand is niet per se slecht. Wanneer het productief is, kan het bijdragen aan beter begrip. Weerstand kan dienen als een moment van bezinning, als uitnodiging tot reflectie. Weerstand kan zelfs bijdragen aan verbinding. Dat vraagt wel jouw bereidheid om over de eigen gevoelens heen te stappen en open te staan voor het perspectief van de ander. Maar weerstand kan ook in zichzelf blijven. Wanneer weerstand niet wordt omgezet in gesprek, kan het wel degelijk negatief worden. De muren die men met elkaar opbouwt worden dan barrières.

De conclusie over deze vooronderstelling was: weerstand is op zichzelf niet negatief, maar het vereist aandacht. Het kan een bron van verdieping zijn of een bron van verwijdering, afhankelijk van wat ermee gedaan wordt.

De casus: een training over weerstand

Als eerste casus werd een ervaring uit een training ingebracht. Daarin werd fysiek gedemonstreerd wat er gebeurt als op weerstand wordt gereageerd met druk: de ander gaat harder terugduwen. Actie roept reactie op. Dit beeld maakte de dynamiek van weerstand tastbaar. Twee mensen die tegen elkaar duwen en daardoor allebei harder gaan drukken.

De casus: burgerparticipatie bij een bouwproject

Een tweede casus ging over een woningbouwproject in de wijk Kooiweg Noord in Castricum. Dit plan was volledig met inspraak tot stand gekomen: bewoners kozen zelf de architect en de stedenbouwkundige, begeleid door het bureau van Hedy d’Ancona. Binnen twee avonden was duidelijk welke wijken er moesten komen. Maar toen het plan in de uitvoeringsfase kwam, ontstond weerstand vanuit het college. Zij waren dat niveau van burgerparticipatie niet gewend. Het werd een groot gevecht om als bewoners door die weerstand heen te komen. Uiteindelijk lukte het, maar het heeft veel inspanning gekost.

Onderzoek van de vooronderstelling: “Weerstand bestaat”

De tweede vooronderstelling die werd onderzocht was fundamenteeler: bestaat weerstand eigenlijk wel?

Hier werd een casus uit de lokale politiek ingebracht. Tijdens een raadsdebat werden suggesties ingebracht naast een bouwplan. De wethouder sloeg die echter direct plat en maakte ze in feite onbespreekbaar. Dit riep de vraag op of dat nog weerstand te noemen is, of dat het iets anders is: macht. Wanneer weerstand gekoppeld wordt aan macht, verandert de dynamiek fundamen-

teel. Dan wordt het echt negatief.

Hier werd een andere kijk tegenover gezet. In professionele context wordt weerstand altijd gezien als een vorm van betrokkenheid. Bij de ander wordt kennelijk iets opgeroepen. Er is een trigger. In de kern gaat het om betrokkenheid en dat is waardevol. Maar het probleem is dat men niet altijd de ruimte krijgt om tot die kern te komen. In de verhouding tussen raad en wethouder vindt dat gesprek soms gewoon niet plaats. Dat is zonde. Als weerstand altijd wordt gezien als betrokkenheid en een verschil van perspectief, dan is het in de kern altijd waardevol. Het vervelende is dat de ruimte om dat gesprek te voeren niet altijd geboden wordt.

Hierop werd gereageerd met een gevoel van ongeduld. Als de wethouder nooit tot een vergelijk komt, dan zou de raad meer macht moeten inzetten. Dat is macht die de raad formeel ook heeft, maar niet gebruikt. Weerstand is, als het op macht wordt getrokken, ook een kwestie van zorgen dat er gelijke macht ontstaat.

Dit leidde tot een tegenwerping: het is de vraag of men zich dan moet richten tot de wethouder. Die wethouder opereert immers zo omdat deze zich gedragen weet door de meerderheid van de raad. De weerstand zit dus niet primair bij de wethouder, maar bij die meerderheid. En als die meerderheid niet mee wil, dan houdt het op.

Er werd samengevat waar de groep was aangekomen: de vooronderstelling dat weerstand bestaat was bevestigd. In een eerdere fase van het gesprek was vastgesteld dat weerstand in de vorm van tegenspraak positief kan zijn. Het begrip weerstand is op zichzelf niet waardegeladen, het kan zowel negatief als positief uitpakken, afhankelijk van wat er mee wordt gedaan. Vervolgens werd weerstand naast macht gelegd: in de casus van de wethouder die een debat onbespreekbaar maakte, was dat geen weerstand meer. Dat was machtsuitoefening.

Verdieping: weerstand en macht

De dialoog verdiepte zich in de verhouding tussen weerstand en macht. Er werd opgemerkt dat de associatie met radicaal rechts zich opdrong. Een lokale partij heeft niet de meerderheid in de raad, maar bepaalt toch een groot deel van de sfeer. Dat gebeurt via apps, via negatieve uitingen op sociale media. Dat roept de vraag op: waar zit dan hun macht? Tegen wat voor weerstand vecht men als men probeert te reageren op radicaal rechts?

Er werd vastgesteld dat dit een mooi begin zou zijn van een nieuwe dialoog. De machtsvraag tast aan wat zo mooi kan zijn aan weerstand. Het mooie is namelijk dat beide partijen er iets uit kunnen halen. Maar dan komt de vraag: wat is de bron van macht? Is dat het hebben van een gezamenlijke stem, of weet een partij zonder meerderheid toch macht te organiseren op een andere manier? Wat is de bron daarvan?

De dialoog werd hier afgesloten met de observatie dat dit rijke vragen zijn om mee verder te gaan. Het langzame tempo van de socratische methode is soms frustrerend. Maar dat tempo is essentieel om werkelijk gezamenlijk begrip op te bouwen.

Gestelde maar niet beantwoorde vragen:

Elke dialoog begint met een inventarisatie van vragen waarvan de deelnemers er één kiezen. De vragen die we in deze dialogen niet kozen zijn niet vervlogen, maar liggen hier klaar om opgepakt te worden als iemand wil en ter inspiratie voor volgende dialogen.

Wat is van waarde?
Wat is verantwoordelijkheid?
Wat is de relatie tussen conflict en verantwoordelijkheid?
Waar komt oorlog vandaan?
Is geweld nuttig?
Wat is verantwoordelijkheid?
Is het verstandig om de seizoenen zo los te laten als we nu doen?
Wat is een emotie?
Hoe kan ik de ander ontmoeten?
Maakt lief en leed delen het leven zinvol?
Is schuldgevoel nuttig?
Ontstaat waarde door de gedachte van de mens?
Hoe werken we aan een gelukkige en vreedzame samenleving als mensen tegenstrijdige belangen hebben?
Waarom vinden mensen status zo belangrijk?
Wat doet de gemeente om ervoor te zorgen dat de lucht gezond is?
Waarom ben ik hier op aarde?
Hoe kunnen we hoop houden?
Waarom zijn we steeds minder geïnteresseerd in elkaar?
Welke rol heeft de overheid?
Heeft het zin om iets van AI te vinden?
Bestaat vrijheid?
Hoe kom je in contact met andersdenkenden?
Heb je iets aan een oordeel?
Mag je mensen beïnvloeden?
Is het aan de mens om te oordelen over het handelen van een ander?
Waarom komt het dat mensen onverschillig zijn over het klimaat?
Wat is van waarde?
Kun je elkaar begrijpen?
Hoe kom je in gesprek met andersdenkenden?
Hoe gaan we als mens om met onze angst?
Bestaat vrijheid?
Wat doe ik met mensen met een sterk oordeel?
Hoe komt het dat de jeugd verrechtst?
Hoe blijf je in gesprek met mensen met verschillende belangen?
Hoe ziet onze gedroomde coalitie eruit?
Hoe representatief is onze gemeenteraad?
Wat is de rol van filosofie in het politieke besluitvormingsproces?
Hoe train je moed?

Hoe stop je de woordenbrij van extreem rechts in een vergadering?
Hoe ga je om met macht?
Is de behoefte aan geld, macht en status aangeboren of aangeleerd?
Hoe maken we verbinding in Castricum?
Hoe verklein je de afstand tussen overheid en burger?
Wat is de toegevoegde waarde van de mensheid op deze planeet?
Wat is een goede gemeenteraad?
Is er meer mogelijk dan dat het aan jezelf of de ander ligt?
Hoe kunnen we illiberale en antidemocratische tendensen tegengaan?
Wat is wijsheid?
Wat doe ik met mijn tijd?
Welke plaats verdienen emoties in de professionele omgeving?
Hoe zien we de gezondheidszorg in Castricum?
Mag ik voordringen?
Wat is de rol van filosofie binnen democratische besluitvorming?
Wat is belangrijk bij gevoelige onderwerpen?
Hoe blijf je in balans?
Ervaar je verschil tussen geluk en tevredenheid?
Waarom staat eigen belang op gespannen voet met algemeen belang?
Wat maakt kunst belangrijk voor mensen?
Wat is democratie?
Wat moet er gebeuren om solidariteit aan te wakkeren?
Waarom hebben we zo snel een vooroordeel?
Hoe kunnen we in een wereld vol afleiding verbinding blijven vinden?
Wanneer mag je wantrouwen?
In hoeverre is vertrouwen naïef?
Is wantrouwen te vertrouwen?
Kun je vertrouwen zien?
Wat is vertrouwen in de medemens?
Wanneer is vertrouwen goed?
Wat is vertrouwen?
Kunnen we door de natuur God vinden?
Wat is een goed mens?
Hoe zorgen we voor grotere verbondenheid met elkaar?
Stimuleren we zelf polarisatie met oordelen?
Is het oké om het nieuws niet meer te volgen?
Wat is nut?
Wat is vandaag de waarde van identiteit?

Hoe maak je een nieuwe cultuur?

Een korte introductie

De filosoof en natuurkundige David Bohm heeft het concept van verslavende gedachten geïntroduceerd. Het zit zo: we proberen met denken allerlei problemen die onze existentie bedreigen op te lossen, zoals de klimaatcrisis, migratiecrisis, digitale crisis, zinvolheidscrisis, en de woningcrisis. We denken dat we moeten denken! Voor Bohm is dat een zinloze weg: het denken heeft immers deze problemen veroorzaakt.

Denken is niet een weerspiegeling van de werkelijkheid, denken maakt de (tragische) werkelijkheid.

We proberen in de volgende oefening enkele culturele gedachten te identificeren die in jouw hoofd rondzingen. Je mag ook een partner, collega, familielid of vriend vragen welke culturele verslavende gedachten volgens hen in jouw hoofd actief zijn. Dit besef brengt je al een stap verder uit het verslavende denken.

Stap 1

Beschrijf wat je gedurende een willekeurig dagdeel zoal waarneemt om je heen en probeer vast te stellen welke verslavende vooronderstellingen/gedachten je kunt onderkennen in het waargenomen fenomeen.

De poortjes op de NS-stations hebben bijvoorbeeld de vooronderstellingen:

- Mensen betalen niet als ze gewoon mogen doorlopen.
- Mensen moeten gecontroleerd worden.
- Mensen zijn niet te vertrouwen.

Bij alles wat je ziet, kun je vooronderstellingen onderkennen. Alleen al uit de inrichting van kantoren en scholen kun je verslavende gedachten afleiden.

Opdracht 1A:

Schrijf een aantal van de door jou naar boven gehaalde vooronderstellingen in waargenomen fenomenen op.

Opdracht 1B:

Welke van die vooronderstellingen van 1A zitten ook behoorlijk geworteld in jouw hoofd?

Opdracht 1C:

Welke culturele bepalingen heb je sowieso in je hoofd, volgens je zelf of volgens iemand anders? Culturele bepalingen beginnen vaak met de volgende intro: "Ik zeg altijd dat...".

Opdracht 1D:

Ga na hoe je bij deze vooronderstellingen van 1B en 1C zou antwoorden op de vraag: "Wil ik dit denken?" Schrijf ook een argument op.

Je hebt nu een belangrijke stap gezet in het stopzetten van verslavende gedachten. Je kunt steeds beter jezelf observeren: je ziet de gedachten aan het werk!

Stap 2

Je hebt ook strikt individuele gedachteverslavingen. Deze zijn moeilijker te identificeren. Ze zijn verborgen, maar sommige zijn ook weer snel te identificeren; in ieder geval weten anderen vaak wel aan welke individuele vooronderstellingen jij (verslavend) hebt. De meeste persoonlijke vooronderstellingen komen voort uit concrete gebeurtenissen, vaak ook vanuit je vroegste jeugd. Ze zijn vaak pijnlijk, maar pijn is ook verslavend (geeft veel dopamine), dat is een heel vreemd inzicht en verklaart veel.

Voorbeelden:

Ik ben verlegen. Ik moet aanvallen. De ander accepteert me niet. Ik ben verantwoordelijk. Ik heb lelijke benen. Ik ben dom. Ik haal het net niet. Ik ben de slimste. Ik moet altijd aardig zijn.

Opdracht 2

Ga ook bij deze lijst van jezelf na, "Wil ik dit denken?". Ga na wat jij voelt als je deze gedachten hebt: "Wil ik dit voelen?"

Conclusie

Je kunt steeds bewuster worden van ongewenste verslavende gedachten in jou en in onze cultuur!

*Je kan problemen
niet oplossen met
hetzelfde denken dat
de problemen heeft
veroorzaakt*

Met welk denken
lossen we
problemen in onze
gemeente op?

